

1915 TEHCİRİNDE KAYSERİ'NİN KÜÇÜK İNCESU KARYESİNDEN AKSARAY'A ERMENİ GÖÇÜ

(ARMENIAN MIGRATION FROM İNCESU VILLAGE OF KAYSERİ TO AKSARAY DURING 1915 RELOCATION)

Yrd. Doç. Dr Taner ASLAN

Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
taner.aslan4@gmail.com

Özet: 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalı devletlerin kışkırtmaları ile Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı isyanlar başlamıştır. Bu isyanlar neticesinde Yunanistan Osmanlı Devleti'nden ayrılan ilk millet olmuştur. Yunanların bağımsızlığını elde etmesi, diğer Hristiyan unsurların isyanlarını hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nde "tebaa-ı sadıka" olarak nitelendirilmiş olan Ermeniler de başta Rusya olmak üzere Avrupalı devletlerce kışkırtılarak Osmanlı Devleti'ne isyan etmişlerdir. Ermeniler, Avrupalı devletlerden aldıkları destekle Anadolu'da Ermeni devleti kurmayı amaçlamışlardır; bunun için de Taşnak ve Hınçak gibi çeşitli terör örgütleri oluşturup, Anadolu'da terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu Ermeni terör örgütlerinin eylemlerinin Birinci Dünya Savaşı'na kadar önü alınamamış, Birinci Dünya Savaşı'nda ise daha da artmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasından sonra, Ermeni meselesi büyük bir iç sorun haline gelmiştir. Devlet, önünü alamadığı terör eylemlerini önlemek, Müslüman vatandaşlarının can ve mal güvenliğini sağlamak için Ermenilere tehcir kararı almıştır. Bu göç, Ermenilerin yoğun olduğu bölgelerden Ermenisi bulunmayan ya da çok az bulunan bölgelere sevk ve iskân şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ermenilerin göç ettirildiği yerler arasında Kayseri'nin İncesu Karyesi de bulunmaktadır. Bu bildiride 1915 Tehciri'nde Kayseri Vilayeti'nin İncesu Karyesi Ermenilerinin Aksaray'a göç ettirilmesi ele alınmıştır. Bu çalışmanın ana gayesi Arşiv belgelerinde tespit edilen ilkeler çerçevesinde İncesu Karyesi Ermenilerinin Aksaray'a göçünü ele almak ve özelliklerini arşiv vesikalarına istinaden ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Küçük İncesu Karyesi, Aksaray, Ermeni Göçü, Tehcir

Abstract: Since the start of the 19th century, separatist revolts began in the Ottoman Empire due to the provocations by European states. As a result of these revolts, Greece became the first nation to leave the Ottoman Empire. The independence of Greece speeded up the revolts of other Christian nations. Known as "loyal subjects", Armenians were provoked by European states and primarily Russia and they revolted against the Ottoman Empire. They aimed to establish an Armenian State in Asia Minor with the support they received from Europeans: to realize this, they formed terrorist organization such as Tashnag

and Hunchak and performed acts of terrorism. These terrorist acts could not be stopped till the start of the WWI but on the contrary they increased during WWI. After the Ottoman Empire joined the war, the Armenian problem became a great internal conflict. The Empire decided to relocate the Armenians in order to stop the acts of terrorism it couldn't prevent and to ensure the safety of life and property of its Muslim citizens. This relocation was conducted as transfer and housing from locations with dense Armenian population to locations with scares or no Armenian population. The Incesu Village of Kayseri province was among these locations which was densely populated by Armenians was. In this paper, the transfer of the Armenians from Incesu to Aksaray was studied. The main aim of this study is to analyze the transfer of Incesu Armenians to Aksaray from the perspective of the Archive Documents and state its properties in view of Archive papers.

Key words: *Incesu Village, Aksaray, Armenian Migration, Relocation*

Giriş

1915 olayları, Türk dış politikasının önemli sorunları arasındadır. Bu olayın hiçbir tarihi vesikasını görmeden, bir milletin tarihine kara leke çalınmak istenmektedir.

Son yıllarda ülkemizde arşiv belgeleri üzerine yapılan çalışmalarla, bu olayın bir soy kırım olmadığı ortaya konmuştur.

Batı'da bu hususta yazılan eserler arşiv belgesinden yoksun tamamıyla sübjektif hatıralara göre yazıldığından, bu yayınlar eksik, hatalı ve önyargıya dayanan yayınlardır.

Osmanlı Devleti'nin Ermenileri sevk ve iskâna tabi tuttuğu tehcir hadisesi,¹ hâlâ canlılığını muhafaza etmektedir. Ermenilerin tabi tutulduğu sevk ve iskân hadisesinin meydana gelişinin tarihi gerekçeleri olduğu şüphesizdir. Bu mesele, arşiv vesikalarına dayalı ilmî verilerle çeşitli platformlarda ortaya konmakta ise de ne yazık ki

bunlara kulak asılmamakta, bu hadise siyasî amaçlı olarak menfi bir şekilde kullanılmaktadır. 'Ermeni soykırımı iddiaları doğruluğu ispatlanmamış olan sübjektif bazı hatıra türü yayınlara dayandırılmaktadır. Batı'da bu hususta yazılan eserler arşiv belgesinden yoksun tamamıyla sübjektif hatıralara göre yazıldığından, bu yayınlar eksik, hatalı ve önyargıya dayanan yayınlardır. Birincil kaynaklara yer vermeme bu hadiseyi tümüyle siyasî çerçeveye hapsetmek maksadından öteye gitmemektedir. Sağlam ve güvenilir kaynak olma niteliğine sahip arşiv belgelerine dayalı olarak yapılacak bilimsel çalışmalar, bu hususa yönelik önyargıları, siyasî ve ideolojik yaklaşımları ortadan kaldıracaktır.'²

Ermeni meselesi ve pek çok konuya ilişkin arşivlerimizde zengin bilgiler bulunmaktadır. Özellikle son dönem evrakının günümüz siyasî olaylarına ışık tutar

1 Geniş bilgi için bkz Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara 1990; Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2005.

2 <http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/>.

mahiyette olması, binlerce yerli ve yabancı araştırmacının inceleme yapmasına imkân sağlamıştır. İlmî olmaktan uzak bir takım iddialara da ancak arşiv belgeleriyle cevap vermek gerekir. Fakat bazı kişilerce Osmanlı vesikalarına güvenilmediği, taraflı yazıldığı görüşünü söyleyenler bulunmaktadır. Ne yazık ki bunları bazı Ermeni ve onların destekçileri olan bazı ülkelerin araştırmacıları ileri sürmektedirler. Ancak, Osmanlı Devleti'nin, icraatını hep tescil ettirme, vesikalandırma yoluna giden ve bunları günümüze kadar muhafaza edilmesini sağlayan ve 100 milyonu aşkın belge ve defteriyle dünyanın en büyük hukuk devletlerinden biri olduğu asla unutulmamalıdır. Böyle güçlü bir devlet mekanizmasının yanında Ermenilerin elinde bulunan ve Ermenice yazılmış olan vesikaların gerçeği yansıtmadığı artık delillerle ispatlanmıştır. Ayrıca ne gariptir ki, 1921 yılından 2001 yılı başlarına kadar üç binden fazla yabancı ilim adamının Osmanlı Arşivlerinde araştırma yapmış olmasına rağmen, ısrarla Osmanlı arşivinin kapalı olduğunu iddia etmeleri hizmet ettikleri fikre ne derece bağlı olduklarını gösterir.³ Nitekim günümüzde sadece Osmanlı Arşivi değil, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi'ndeki konuyla ilgili belgeler de araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı

1915 olaylarının tarihî arka planı, bu olayların gelişmesine bir pencere aralayacaktır. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda siyasi, iktisadi ve askeri zaafi sonucunda; onun topraklarında gözü olan devletler, fiili ve siyasi odak haline getirdikleri Osmanlı Devleti'nde ayrılıkçı isyanların başlamasına yol açmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlar da ki Hristiyan unsurları başta Rusya olmak üzere Avrupalı büyük devletlerin kıskırtmaları ile isyan ettirilmişlerdir. Bu dış destekli isyanlar neticesinde önce Yunanlar, daha sonra Sırp, Karadağlılar ve Romanyalılar bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bu çerçevede Osmanlı'nın tebaa-i sadıka olan Ermeniler de dış destekli olarak konjunktürel bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu açıdan 1915 olayları aniden ve kendiliğinden gelişen olaylar değildir.

'Ermeni meselesi, dünyanın diğer ülkelerinde bu tür olaylarda olduğu gibi tabii olarak Osmanlı Devleti tarafından da bir isyan olarak telâkki edilmiştir. Zira devletler hukukuna göre meşru devlete karşı baş kaldıran ve o devleti bölme çabasında olan her hareket isyan olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı Devleti de haklı olarak, bu isyanı bastırma çabası içinde olmuştur.'⁴ Bu isyan Osmanlı Devleti'nin

3 Ancak tarihî hakikatleri belgelerle gören birtakım tarihçiler de mevcuttur. Bunlardan biri de Louisville Üniversitesi öğretim üyelerinden tarihçi Prof. Justin Mc Carthy'dir. Mc Carthy, Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikasının (TTSİS) düzenlediği "Gerçeğin Düşmanları" konulu konferansta, gerçeği görüp de söylemeyen kişinin gerçek düşmanı olduğunu vurgulayarak, o dönem bilgilerin dünyaya misyonerler, gazeteciler ya da diplomatlar tarafından tek taraflı iletildiğini, dünyada hiçbir konunun Ermeni meselesi kadar çok yanlışlarla dolu olmadığını ifade ederek; "Hiç kimse o dönem bir soykırımdan söz edemez. Gerçek şu ki o tarihlerde orada Ermenilerden çok daha fazla sayıda Müslüman ölmüştür" demiştir. <http://kayalik.blogcu.com/amerikali-tarihci-prof-mccarthy-ermeni-iddialarina-cevap/3167623>. Londra'da verdiği konferansta da, Ermeni katliamı iddialarının İngiliz propagandası olduğunu açıklamıştır. <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/59274.asp>.

4 Halaçoğlu, a.g.m., s. 57.

önemli iç güvenlik sorunu haline gelmiştir. Ermeni terör olayları, Avrupalı devletlerin desteğiyle, devletin en müşkül durumda olduğu zamanlarda gerçekleşmiştir.⁵ Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir Ermeni sorunu yoktu. Başta Rusya olmak üzere Avrupalı büyük devletlerin kışkırtmaları ile yapay bir Ermeni sorunu meydana getirilmiştir.⁶ Bu sorunun ortaya çıkmasında özellikle Osmanlı Devleti'nde açılan misyoner okullarının önemli rolü olmuştur. Zira bu okullarda Ermeni tarihi, dili ve coğrafyası dersleri Ermeni öğretmenlerce verilmiştir.⁷

Osmanlı Devleti'nde Ermeni meselesi, 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması'nda ilk kez gündeme getirilmiştir. Bu antlaşmanın 61. maddesinde, Ermenilere muhtariyet yerine ıslahat formülü üzerinde anlaşıldığı görülmektedir. Bu maddede bu mesele şu şekilde ele alınmıştır: “Bâb-ı Âli, Ermenilerle meskun vilayetlerde mahallî ihtiyaçların lüzum gösterdiği tensikat ve ıslahatı vakit geçirmeksizin tatbik etmeyi kabul edecektir.”⁸ 61. madde ile Ermeni meselesi, hem siyasî bir içerik kazanmaya başlamış,⁹ hem de

uluslar arası bir mesele hâline gelmiştir.¹⁰ Esasında Ermenilerin isyan hareketlerine başlamaları daha önceye rastlar. Ermeni milliyetçilerinin ve din adamlarının faaliyetleri neticesinde, özellikle Ermeni gençleri arasında milliyetçilik cereyanları kabul görmüştür. Böylece Ermeniler, daha 1868 tarihinde ihtilal komiteleri kurmaya başlamışlardır.¹¹ Ancak Ermenistan'dan bahsedilmeye adı geçen antlaşmadan sonra başlamıştır.¹² 1878 yılından itibaren de ihtilalci terör cemiyetleri kurmaya başlamışlardır.¹³ Bunların en çok bilinenleri 1886'da kurulan Hınçak (Çan) Cemiyeti ile 1890'da kurulan Taşnaksutyun Cemiyetidir. Bu terör cemiyetlerinin faaliyetleri Türk - Ermeni düşmanlığını meydana getirmiştir.¹⁴ Ermeni ihtilal fikirlerinin gelişmesinde Ermenice kitap ve gazetelerin de önemli rolü olmuştur.¹⁵

5 Abdulkadir Yuvalı, “Ermeni İsyanlarında Misyoner Okulların Rolü”, *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, Ankara 1994.

6 Yavuz Ercan, “Ermeniler ve Ermeni Sorunu”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı I*, (Mart – Nisan 2001), Yıl 7, Sayı 37, s. 42 (36-52).

7 Ayten Sezer, “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, *Osmanlı*, Cilt 2, editör, Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, 181-191.

8 Bkz. M. Kemal Öke, *Ermeni Sorunu 1914-1923*, Ankara 1991, s. 78-79.

9 Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti'nde Ermeniler Hakkında”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı I*, (Mart – Nisan 2001), Yıl 7, Sayı 37, s. 38.

10 Halaçoğlu, a.g.m., s. 57-65.

11 *Ermeni Komitelerinin İhtilal Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, İstanbul 1981, s. 9-12.

12 Kazım Karabekir, *Ermeni Dosyası*, İstanbul 1995, s. 23-146; Öke, a.g.e., s. 77-78; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul 1987; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara 1985.

13 Bayram Kodaman, *Ermeni Macerası*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., Isparta 2001, s. 48.

14 Esat Uras, *1877-78 Osmanlı-Rus Savaşına Kadar Ermenilerin Türkiye'deki Durumu*, Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Ermeni Meselesi, Cilt 3, İstanbul 1989, s.19. Ayrıca bkz Nejat Göyünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul 1983, s. 62-64.

15 Erdal Açıkse, “Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme”, *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, (Mart – Nisan 2001), Yıl 7, Sayı 38, s. 938 (935-947).

Ermeniler, kurdukları terör cemiyetleri ile ihtilaller ihdas ederek bağımsızlık elde etmeyi amaçlamışlardır. Bu açıdan Ermeni terörünün iki temel özelliği vardır; ayrılıkçılık ve dışa bağımlılık.¹⁶ Bunun için gerekli yerlerde ihtilâl cemiyetleri teşkil etmişlerdir.¹⁷ Bu komiteler, Batılı devletler tarafından maddî ve manevî açıdan desteklenmişlerdir. Ermenilerin kurduğu komiteler, Osmanlı vatandaşı Ermenileri teşkilatlandırarak terör eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu faaliyetlerin odağında Anadolu coğrafyası olduğundan, Anadolu'nun Müslüman köylerinde başlattıkları terör eylemleriyle devletin iç huzurunu ve güvenliğini ortadan kaldırmışlardır. Bu olaylar, 20 Haziran 1890'da Erzurum'da Anavatan Müdafileri Cemiyeti'nin, 15 Temmuz 1890'da Hınçak Komitesi'nin İstanbul Kumkapı'da Ermeni halkını kışkırtmasıyla başlamıştır.¹⁸ Ermeniler tarafından Anadolu'nun pek çok vilayetin ve kasabasında birçok isyan ve olaylar meydana gelmiştir. Bu isyanların ve olayların önemli olanları, kronolojik sırayla aşağıdaki gibidir:¹⁹

- 8 Aralık 1882 Anavatan Müdâfileri Olayı
- Mayıs 1889 Armenakan çeteleriyle müsâdeme
- Ağustos 1889 Musa Bey Olayı
- 20 Haziran 1890 Erzurum isyanı
- 15 Temmuz 1890 Kumkapı nümâyişi
- 1892-1893 Merzifon, Kayseri, Yozgat Olayları
- Ağustos 1894 Birinci Sasun isyanı
- 16 Eylül 1895 Zeytun(Süleymanlı) isyanı
- 29 Eylül 1895 Sivas, Divriği
- 30 Eylül 1895 Bâb-ı Alî Olayı
- 2 Ekim 1895 Trabzon
- 6 Ekim 1895 Elâzığ, Eğin
- 7 Ekim 1895 Kayseri, Develi
- 9 Ekim 1895 İzmit, Akhisar
- 21 Ekim 1895 Erzincan
- 25 Ekim 1895 Gümüşhâne
- 25 Ekim 1895 Bitlis
- 26 Ekim 1895 Bayburt
- 27 Ekim 1895 Maraş

16 Sedat Laçiner, *Türkler ve Ermeniler*, USAK Yayını, Ankara 1995, s. 299.

17 Ahmet Halaçoğlu, *1895 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması*, İstanbul 2005, s. 28-41.

18 Samiha Ayverdi, *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, Kubbealtı, İstanbul 2007, s. XIII.

19 Halaçoğlu, a.g.m., s. 64-65.

- 29 Ekim 1895 Urfa
30 Ekim 1895 Erzurum
2 Kasım 1895 Diyarbakir
2 Kasım 1895 Diyarbakir, Siverek
4 Kasım 1895 Malatya
7 Kasım 1895 Elazığ, Harput
9 Kasım 1895 Elâzığ, Arapkir
15 Kasım 1895 Sivas
15 Kasım 1895 Sivas, Merzifon
16 Kasım 1895 Antep
18 Kasım 1895 Maraş
22 Kasım 1895 Muş
3 Aralık 1895 Kayseri
3 Aralık 1895 Yozgat
1895-1896 Zeytun isyanı
2 Haziran 1896 Birinci Van isyanı
14 Temmuz 1896 Osmanlı Bankası baskını
Temmuz 1897 İkinci Sasun isyanı
21 Temmuz 1905 Sultan II.Abdülhamit'e suikast
14 Nisan 1909 Adana isyanı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde konuyla ilgili sayısız belge vardır. Örneğin; Köstence Başşehbenderliği'nden Hariciye Nezaret-i Celilisi'ne gönderilen çok gizli ibareli bir tahriratta, Ermenilerin, Ermeni İstiklâli İhtilâl Fırkası adıyla bir teşkilat kurdukları, faaliyetlerini Anadolu'ya kadar genişletmek istedikleri ve Anadolu'ya Rusya'dan silah ve diğer askerî mühimmat sokmaya çalıştıklarına dair bir bilgi verilmektedir. Bu fesat teşebbüslerin önüne geçilmesi için ivedilikle tedbir alınması gerektiği de belirtilmektedir.²⁰ Sofya Sefirinin, Sadrazam ve Hariciye Nazırı Sait Halim Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, Rusçuk'ta Osmanlı vatandaşı Ermenilerin Rusçuk Rusya konsolosu tarafından Rus ordusuna gönderildiği ve oradan çeteler halinde örgütlenerek Osmanlı Devleti'ne gönderildikleri bilgisi yer almaktadır.²¹ Rusya tarafından destekli bu çeteler, Osmanlı topraklarına geçerek terör eylemlerinde bulunmuşlardır. Rusların yanında Osmanlı ordusuna karşı savaşıyan Ermenilerin bir kısmı Osmanlı Devleti tabiiyeti Ermenileriydi.²² Rusya

20 BOA, HR.SYS 2767/74. Belge No: 1

21 BOA, HR.SYS 2871/1. Belge No: 1, 4, 7, 13, 16, 22, 26-28, 30-32, 39, 65, 125.

22 BOA, HR. SYS, 2873/5. Belge No: 11

ordusunun gönüllü alaylarında bulunan Ermeniler, muhtariyet elde etmek için Osmanlı sınırları içindeki Ermenilerle birleşip Osmanlı Devleti'ni arkadan vurmuştur.²³ Osmanlı sınırları içinde faaliyetlerini gerçekleştirmek için muhtelif yollarla silah ve bomba gibi askerî mühimmatı geçirmişlerdir. Anadolu'ya geçirdikleri bu mühimmatları manastırlarda saklamışlardır. Böylelikle Manastırlar bir silah deposu konumuna getirilmiştir. Buralara yapılan baskınlarda birçok mühimmata rastlanmıştır.²⁴ Silahlar posta yoluyla da sevk edilmiştir. Yozgat'a posta yoluyla gönderilen ve bir Ermeni'ye teslim edilmek üzere iken üç sandık silah ele geçirilmiştir.²⁵ Yurt içinde de bomba ve dinamit imal ettikleri de tespit edilmiştir.²⁶

Ermenilerin yapmış oldukları terör olayları Batı'da hiçbir şekilde yankı bulmazken; Avrupa medyası, birçok hadise çıkartarak Müslüman Türk'ün can ve mal güvenliğine tecavüz eden Ermenilerin yakalandıktan sonra işkence gördüklerine dair gerçeği yansıtmayan asılsız bilgilerle kamuoyunu yanıltmıştır.²⁷ Batılı devletler, Ermenilerin terör faaliyetlerini devrimci hareket olarak nitelendirmişlerdir. Örneğin İngiliz büyükelçiliği her hadisede olduğu gibi 1904 yılında Ermenilerin terör eylemleri yaptığı Sason hadisesini hazırladığı raporda devrimci hareket olarak nitelendirmiştir. Nitekim 1914 yılında İngiltere Başbakanı Ermenilere hizmet etmek medeniyete hizmet etmek diyerek, Ermenilere açık destek vermekten kaçınmamıştır.²⁸

1915 Tehcirinde Küçük İncesu Karyesi'nden Aksaray'a Ermeni Göçü

Ermeni komitelerinin bölgedeki yıkıcı faaliyetleri II. Meşrutiyetle beraber daha da artmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen, Kayseri başlangıçta tehcir uygulamasına dahil edilmemiştir. Ancak Ermenilerin, birçok yerde olduğu gibi Kayseri ve çevresinde gösterdikleri yıkıcı faaliyetler üzerine sevk ve iskâna tabi tutulmuşlardır. Kayseri ve civarında, Merzifon Amerikan Koleji görevlilerinin de yardım ve teşvikleriyle, daha 1892-1893 yıllarından itibaren teşkilatlanmaya ve ihtilal hazırlıklarına başlamışlardır.²⁹ Kayseri civarındaki Taşnak ve Hınçak gibi Ermeni komitelerinin şubeleri, II. Meşrutiyetin ilanından sonraki tarihlerde daha da çoğalmıştır. Hınçak Komitesi, Eylül 1908'den önce Develi, sonra Kayseri ve civarındaki şubelerini köylere kadar yaygınlaştırmıştır.³⁰

23 BOA, DH.ŞFR 52/96, 97, 98. Belge No: 1, 1,1

24 BOA, DH.EUM. EMN 72/31. Belge No: 1,14,19,21,24,26.

25 BOA, DH. ID 94-2/36.

26 BOA, DH.EUM. EMN 88/33. Belge No: 1,2,3,4,5. Daha evvel İngiltere'ye, Amerika'ya ve Rusya'ya gönderilmiş Ermeniler, bilhassa Kayseri ve Sivas'ta bomba imal ediyorlardı. Kayseri'de bomba imalathanesi olarak kullanılan bir evdeki patlama neticesinde yapılan aramada binlerce bomba ele geçirilmiştir. Bkz. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 81.

27 BOA, Y. A. HUS, 278/148

28 Sedat Laçiner, *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, USAK Yayını, Ankara 2008, s. 3.

29 Ramazan Tosun, *Ermeni Meselesi Çerçevesinde Kayseri'de Ermeni Olayları*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 1997, s. 139.

30 Tosun, *a.g.e.*, s. 47.

Kayseri'deki Ermeniler arasından bazı kimseler bomba ve buna benzer harp mühimmatı yapımının eğitimi için Amerika'ya çağrılıyor Komite, Kayseri'deki komitecilere önemli miktarda silah ve mühimmatı, para ve ticarî eşya sandıkları adı altında göndermiş, bunlar vasıtasıyla Kayseri ve çevresinde terör eylemlerinde bulunmuştur.³¹

Kayseri'nin Develi Kazası Küçük İncesi Karyesi, Ermeni olaylarının yaşandığı yerlerden biridir. Ermeniler, Develi ve İncesu'da kurdukları Nobar Cemiyeti adı altında faaliyet göstermişlerdir.³² Kayseri Mutasarrıflığı'na bağlı Develi Kazası'nda kesif bir Ermeni nüfusu vardı. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi, Develi'de de Ermeni terör eylemleri yaşanmıştır. Kayseri Mutasarrıfı imzasıyla

Ermeniler, Develi ve İncesu'da kurdukları Nobar Cemiyeti adı altında faaliyet göstermişlerdir.

Dahiliye Nezareti Celilesi'ne gönderilen bir belgede, Develi'de Ermenilerin terör eylemlerinde bulunacağına dair bilgi yer almaktadır. Ayrıca, Develi'de Ermeni İhtilal Komitesi'ne ait çok sayıda silah, bomba ve fişek ele geçirilmiştir. Bunlar arasında Ermenistan olarak addettikleri yerlerin isimlerini gösteren bir harita ile yıkılan binalarını gösteren fotoğraflar da yer almaktadır. Buna dair iki

fotoğrafta Nezaret'e gönderilmiştir.³³ Vilayetlerdeki Ermeni köylerinde aramalar yapılmasına dair vilayetlere bir yazı gönderilmiş, bunun üzerine Ermenilerin meskûn yaşadığı yerlere baskınlar düzenlenmiştir. Bu baskınlar neticesinde Hınçak ve Taşnak komitelerine üye Ermeniler tutuklanmış, bununla birlikte çok sayıda mühimmat ile örgütsel doküman ve evrak ele geçirilmiştir. Develi Kazası'nda, Taşnak ve Hınçak komitesine üye teröristler tarafından bombalı saldırı gerçekleştirilmiş, bunun üzerine Kayseri'den Develi'ye ani bir vukuata karşı geniş önlemler alınması için askerî birlikler gönderilmiştir. Aramalar neticesinde boşaltılmış üç bomba ile çok sayıda silah bulunmuştur. Bu aramalarda hemen her gün silah ele geçirilmekteydi. 2 Mayıs 1915 (19 Nisan 1331) tarihli belgede, Kayseri ve Develi'de bulunan bombaların adedinin 746, dinamitin 26 olduğu bilgisi yer almaktadır.³⁴

Bunlar ve daha birçok olay tehcirin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zira bir cihan savaşı içinde bulunan devletin içinde güvenlik sorunu meydana getiren Ermenilerin sonu gelmeyen eylemleri karşısında Osmanlı Hükümeti'nin başka alternatifi kalmadığı söylenebilir.

Ermenilerin terör faaliyetlerinin hat safhaya ulaşması ve bunun devletin iç güvenliğini tehdit etmesi, alınan bütün tedbirlere rağmen bu tecavüzlerin önüne bir türlü geçilememesi üzerine Osmanlı Hükümeti, terör hadiselerinin yaşandığı yerlerdeki Ermenileri zorunlu göçe tabi tutmuştur. Bu göç bir program dâhilinde

31 Zübeyr Kars, *Milli Mücadelede Kayseri*, KB, Ankara 1993, s. 11.

32 Cenani Gürbüz, *Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler*, KB, Ankara 1996, s. 32.

33 BOA, DH.EUM. 2. Şb, 68/35.

34 BOA, DH.EUM. 2. Şb, 7/16.

gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Göç, Muhacirin Müdüriyeti'nin idaresinde gerçekleştirilmiştir. Göçe tabi tutulan Ermenilerin belirlenen bölgelere düzenli bir şekilde sevk olunmaları için gerekli tedbirler alınmıştır. Ermenilerin iaşelerine itina ve rahat bir şekilde sevklerine özen gösterilmesi vilayetlerden istenmiştir.³⁵ İskân-ı Aşâyir ve Muhacirin Müdüriyeti, göçe tabi tutulan Ermenilerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için vilayetlere bir yazı göndermiştir. Göç eden Ermenilerin masrafları, “masarif-i gayr-i melhuza”³⁶ tertibinden karşılanmıştır.³⁷ Muhacirlerin iaşesi için gerekli buğday ve arpa bedellerinin muhacirin tahsisatından ödenmesi kararlaştırılmıştır.³⁸ Ayrıca, Ermenilerin iâşe ve sevk masrafları için “emval-i metruke”³⁹ hâsılatı da kullanılabilirdi.⁴⁰ Bu göç esnasında Ermenilerin sağlıklı ve güvenli bir yolculuk yapabilmeleri için de gerekli tedbirler alınmıştır.⁴¹ Tehcir olan Ermenilerin mallarının muhafazası ve kaydı için Maliye ve Mülkiye memurlarından bir komisyon oluşturulmuştur. Buna dair talimatname Dahiliye Nezâreti'nden Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderilen şifre telgrafla bildirilmiştir.⁴² Bu da Ermenilerin mallarının hiçbir şekilde yağma edilmediği ve kayıt altına alındığını göstermektedir. Göçmenlerin sevk, yerleştirme ve geçimlerinin sağlanması için 1915 yılında 25 milyon, 1916 yılı sonuna kadar ise 230 milyon kuruş harcanmıştır.

Göç ve iskân, devletin sorunlu bölgelerinden Ermenilerin olmadığı ya da sayıca az olduğu sorunsuz bölgelere yer değiştirme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kayseri'den bu şekilde göç yapılmıştır. Göç sırasında çok sayıda Ermeni'nin belirlenen yerlerden firar ettikleri tespit edilmiştir. Örneğin; Kayseri'den Halep, Suriye ve Musul vilayetlerine gönderilen Ermenilerin firar ederek Kayseri'ye döndüklerinin tespit edildiğine dair Kayseri Mutasarrıfı Zekai Bey, Dahiliye Nezareti'ne şifre telgraf göndermiştir. Mutasarrıf Bey, dönen Ermenilerin tespit edildiğini, tekrar sevk edilmek üzere olduklarını, Sancak'ta kalan Ermenilerin % 5'inin de köylere dağıtıldığını bildirmektedir. Ayrıca Mutasarrıf, “merkez ve mülhâkatda zükûr ve inâs kırk altı bin dört yüz altmış üç Ermeni ve bin beş yüz on yedi Katolik ve bin dokuz yüz altmış yedi Protestan ki cem'an kırk dokuz bin dokuz yüz kırk yedi nüfus Ermeni mukayyed olup bunlardan kırk dört bin iki yüz yetmiş bir kişinin” adı geçen yerlere gönderildiklerini belirtmektedir.⁴³

Sevk ve iskânda her türlü insanî ve vicdanî sorumluluk üst seviyede olmuştur. Örneğin; Kayseri'de Ermeni yetimlerinin perişan halde oldukları, Müslüman aileler nezdinde bulunan çocukların henüz teslim edilmediği ve muhtaçların da sefil

35 BOA, DH ŞFR 56/169. Belge No: 1.

36 Ne gibi işler dolayısıyla, nerelere ödeneceği önceden bilinmeyen ve zorunluluk görüldükçe ödenilmesi zarurî olan masraflar.

37 BOA, DH,ŞFR 52/335. Belge No: 1.

38 BOA, DH,ŞFR 56/379.

39 Terkedilmiş mallar.

40 BOA, DH,ŞFR 59/190. Belge No: 1.

41 BOA, DH,ŞFR 54-A/226. Belge No: 1.

42 BOA, DH, ŞFR, nr. 54/226.

43 BOA, DH. EUM. 2. Şb, 68/75.

kaldığı haberinin alınması üzerine, Kayseri Mutasarrıflığı'nca gerekli tahkikat yapılmış,⁴⁴ incelemeler neticesinde Ermeni yetimleri Osmanlı yetimhanelerine dağıtılmıştır (3 Mayıs 1916).⁴⁵ Bu da tehcir esnasında birçok çocuğun öldüğü iddiasını da çürütmektedir. Ayrıca, Ermeni kızlarının ebeveynlerine verilmesi, ebeveyni bulunmayanların Darüleytam'a yerleştirilmesi ve Darüleytam binasının muhacirler için misafirhane haline getirilmesine karar verilmiştir (21/23 Eylül 1916).⁴⁶

Kayseri merkezi, Talas, Efkere, Develi ve Bünyan'da bulunan yerli ve yabancı Ermenilerle Katolik, Protestan ve asker ailesi oldukları için alıkonulmuşlar.⁴⁷ Ancak Birçok Ermeni'nin ihtida etmek suretiyle göçten kurtulmak istediğinin anlaşılması üzerine Dahiliye Nezâreti'nden Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderilen şifre telgrafından bunların dahi gönderilmeleri istenmektedir.⁴⁸

İncesu Karyesi'ndeki Ermeniler de tehciire tabi tutulmuşlardır. Gittikleri yerlerde çoğunluğu sağlayacakları ihtimali göz önüne alınarak Küçük İncesu'dan başka yerlerden Ermeni çıkarılmamasına dair Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti'nden Kayseri Mutasarrıflığı'na şifreli telgraf gönderilmiştir. Küçük İncesu Karyesi'nden gönderilecek Ermenilerin gidecekleri yerlerde de çoğunluğu teşkil etmemesi için bir takım önlemler alınmıştır. Kayseri Mutasarrıflığı'na gönderilen bir telgrafta bu husustan bahsedilmektedir: "Kasaba ve mülhakâtından Ermenilerin ihrâcî bi'l-âhare bunların gidecekleri mahallerde de büyük bir kitle teşkil ve ekseriyet te'min etmelerini intâc edeceğinden muvâfık değildir. Binâ'en-aleyh Küçük İncesu'dan başka ba'de-mâ livâ mülhakâtından Ermeni çıkarılmayacaktır."⁴⁹

Sevk ve iskânda Ermeni'si bulunmayan şehirlerden birisi de Aksaray'dır. Buraya göç Ermeni olaylarının sıklıkla rastlandığı Kayseri'nin Develi Kazası'nın İncesu Karyesi'nden gerçekleştirilmiştir. Kayseri Mutasarrıflığı, Küçük İncesu Karyesi'ndeki Ermenilerin, Ermeni nüfusu bulunmayan Aksaray'a gönderilmesinin uygun olup olmadığına dair Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne bir telgraf göndermiş, Müdüriyet cevabî yazısında, Küçük İncesu Karyesi Ermenilerinin Aksaray gibi Ermeni nüfusa sahip olmayan bir yere iskânında bir sakınca olmadığını Kayseri Mutasarrıflığı'na bildirmiştir.⁵⁰ Görüldüğü üzere Ermenilerin sevk ve iskânında Ermenilerin nüfusu olmayan yerler seçilmekte, bu da sevk gelişigüzel olmadığını göstermektedir. Sevk ve iskânın uygun olup olmadığına Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü onay verdikten sonra göç gerçekleştirilmiştir. Ancak bu göçlerin toplu olarak değil, ayrı ayrı yapılmasına dikkat edilmiştir.⁵¹ Aksaray'a yapılan göçte buna uygun olarak yapılmıştır. Kayseri

44 BOA, DH. ŞFR, nr. 95/261.

45 BOA, DH. ŞFR, nr.63/178.

46 BOA, DH. ŞFR, nr.68/95.

47 BOA, DH. EUM. 2. Şb, 74/28_1.

48 BOA, DH. ŞFR, nr. 54/427.

49 BOA. DH. ŞFR, nr. 53/326.

50 BOA, DH.ŞFR 53/246. Belge No: 1.

51 BOA, DH.ŞFR 53/294. Belge No: 1.

Mutasarrıflığı, Küçük İncesu Ermenilerinin Aksaray'a göçünün gerçekleştirildiğine dair Dahiliye Nezareti'ne şifreli bir telgraf göndermiştir.⁵² Küçük İncesu Karyesi'nden Aksaray'a gelen ilk Ermeni göçünün sayısı yüz altmış hanede altı yüz kişiden müteşekkildir.⁵³ Aksaray'a gelen Ermeni muhacirlerinin sayısı, Niğde Mutasarrıfı Behçet Bey'in Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta sekiz yüz otuz bir kişi olduğu bilgisi yer almaktadır.⁵⁴

Aksaray'a sevk ve iskan edilen Ermeniler saha araştırmamız sonucu, şehrin en güzide yerlerine yerleştirilmişlerdir. İskan edilen Ermeniler bilgi, tecrübe, birikim ve mesleklerine göre muhtelif görevlerde istihdam edilmişlerdir. Hükümetçe her türlü kolaylık gösterilmesine rağmen, burada da komite faaliyetlerinde bulduklarına dair jandarma güçlerine yapılan ihbar sonucu, yapılan aramalar neticesinde, bunların ev ve iş yerlerinde silah bulduklarını tespit edilmiştir.⁵⁵ Ayrıca Aksaray'a göç eden Ermenilerin bazılarının şüpheli hareketlerde bulunduğu, hatta Belediye doktoru Danyal'ın komite faaliyetlerinde bulunduğu dair Aksaray Kaymakamlığı'ndan Niğde Mutasarrıflığı'na bilgi verilmiş; bunun üzerine tahkikat başlatılmıştır.⁵⁶

Aksaray'a gelen ilk Ermeni göçünün sayısı yüz altmış hanede altı yüz kişiden müteşekkildir.

Aksaray'da yaptığımız saha araştırmamızda, Ermenilerin burada ticaretle ve esnaflıkla uğraşarak, önemli gelir ve mevki elde etmişlerdir. Birçok Ermeni'nin ihtida ederek, Müslüman ismi aldığı ve özellikle merkez camiinde Cuma namazlarını hiç kaçırmadıkları tespit edilmiştir. Buradaki bakkaliye, attariye, manifatura, sakatat ve dericilik gibi iş kollarını bunlar ellerine geçirmişlerdir. Aksaray'da bazı Türk ailelerinin çocuklarını bunların yanına çırak verdikleri, onlardan esnafçılık mesleğini öğrendikleri, Aksaray'da şimdilerde Ermenilere çırak olarak verilen bu kişilerin Aksaray ticaret ve sanayisinde önemli mevki elde etmişlerdir.

Cumhuriyetin İlanı Sonrasında Aksaray'da Ermeniler

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması, Cumhuriyetin ilan edilmesi gerek iç gerekse dış politikada ilkeli adımlar atılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Ermeni meselesi Lozan Konferansı'nda bir sorun olmaktan çıkartılmıştır. Ermeniler Lozan'dan umduklarını bulamamıştır. Türkiye'deki taleplerini gerçekleştirme şanslarını kaybettiklerini anlayan Ermeniler, yönünü Sovyet Rusya'ya çevirmiş; Rusya ile de 1925 tarihinden II. Dünya Savaşı'na kadar yürürlükte kalacak

52 BOA, DH. ŞFR, nr. 53/326.

53 BOA, DH.ŞFR, 53/303.

54 BOA, DH.EUM. 2. Şb, 7/16.

55 BOA, DH.ŞFR 58/50. Belge No: 1.

56 BOA, DH.EUM. 2. Şb, 7/16.

saldırmazlık paktı imzalanmasıyla, Ermenilerin Türkiye üzerindeki emelleri son bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk ile birlikte iktisadi ve siyasi atılımlarla bölgesinde güçlü bir devlet olma yolunda ilerlemesi, Ermeni isteklerinin son bulmasının en önemli amilidir. Güçlü bir Türkiye'nin varlığı ile Ermeniler, Türkiye devletine entegre olma yolunu seçmiştir. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kalan Ermeniler ihtida etmeyi de bir seçenek olarak görmüşlerdir.

Ermeniler, II. Dünya Savaşı sonrası sözde isteklerini ABD'de kurdukları Adalet isimli komünist eğilimli bir komite aracılığıyla duyurmaya çalışmışlardır. Bu komitenin yayınladığı bir bildiride Anadolu'nun doğusunun Ermenistan Cumhuriyeti'ne verilmesi ve Wilson tarafından çizilen Türk-Ermeni sınırının uygulanması yer almaktaydı. Bunun yanında Sovyet Rusya, Lübnan ve Suriye'de sözde Ermenilere yardım adı altında onları kışkırtmıştır. Sovyet Rusya diplomatlarının öncülüğünde gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde Suriye ve Lübnan'ın birçok şehrinde Ermeni merkezleri açılmıştır. Bu merkezlerin faaliyetleri sonucu 100 bin kişilik bir Ermeni örgütü meydana getirilmiştir. Bu örgütler, bağımsız bir Ermenistan kurmak vaadiyle Anadolu'nun doğusunu Sovyetler Birliği'ne bağlamak amacı gütmüşlerdir. Ayrıca 16 Mayıs 1946'da BM Güvenlik Konseyi'ne çektikleri telgrafta tehcir esnasında bir buçuk milyon Ermeni'nin Türkler tarafından öldürüldüğü iddiasına yer verilmiş, Doğu Anadolu topraklarının Sovyet Ermenistan'ına verilmesi istenmiştir. Buna dair iddialar bu tarihten sonra Ermeni destekçisi olan devletlerce tekrarlanmıştır. Ancak bu sözde iddia ve istekler hiçbir zaman makes bulmamıştır. Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti devletinin, onun açtığı doğrultuda iktisaden ve siyaseten güçlü bir Türkiye haline gelmesi, onların sözde istekleri ve Avrupalı devletlerin dayatmalarını engellemiştir.

Türkiye'de yaşayan Ermeniler Türkiye halkı ile birlikte yaşama yolunu seçmişlerdir. Bu bağlamda, Aksaray'a gelen Ermeniler, Aksaray halkı ile uyumlu olmaya çalışmışlardır. Aksaray'da yapmış olduğumuz saha araştırmasında; Aksaray'daki Ermeniler 1960-65 yıllarına kadar sosyal ve iktisadi faaliyetlerini sürdürmüşler, daha sonra Aksaray'dan aileleri ile birlikte ayrılmışlardır. Bazı Ermeni aileleri ihtida ederek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Aksaray'daki Ermeniler yerli ahali ile ticarî münasebetler kurmalarına rağmen, kültürel ve sosyal açıdan dışa kapalı bir görüntü çizmişlerdir. Ermeniler, Ermeni kızların Müslüman erkeklerle evlenmelerine müsaade etmemişlerdir. Ermeni bir kızın Müslüman bir erkekle evlenmek istemesi üzerine Ermeni kızın ailesi Aksaray'dan İstanbul'a göç etmiştir.

Aksaray halkı, Ermenilerin yaptığı hunharca katliam ve terör eylemlerine rağmen Ermenilerin yaşam hakkına saldırıda bulunmamıştır. Şehirlerinin kapılarını onlara açmıştır. Bu, Türk Milleti'nin tarih ve medeniyet ufkunun bir neticesidir. Tarih boyunca kendisinden aman dileyen ve yardım isteyen herkese kapısını ve gönülünü açarak, bir Yunus, bir Mevlana misali yardımlarını esirgememiştir. Aksaray halkı da aynı düşünüş ve anlayışla Ermenileri ağırlamış, Müslüman bir şehirde Hristiyan bir varlığa düşmanlık hisleri beslemeden; dini, milli ve tarihi olgunluk ve vakarla birlikte yaşamayı ve paylaşmayı tesis etmiştir. Memleketin her şehrinde aynı

hassasiyet ve olgunluk gösterilmiştir. Onlar Anadolu'da hakim millet olan Türklerce hiçbir zaman hakir görülmemiş, her türlü insani haklara sahip olmuşlardır.

Saha araştırmamızda, Aksaray'dan Ermeni ailelerinin göçünün 1960'larda daha yoğunluk kazandığı sonucuna ulaştık. Ancak bu tarihte yoğun göç yaşanmasının sebebini tespit edemedik. Oysa burada Ermeni tüccarı ve esnafı ziyadesiyle para kazanmaktaymış. Bu kazanımlarını İstanbul'da devam ettirmek için mi göç ettikleri sorusu da netlik kazanmamaktadır.

1915'te Aksaray'a sevk ve iskan edilen Ermeniler sosyal ve iktisadi açıdan zorluk çekmedikleri gibi, her yönden yerli ahali ile eşit haklara sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti Ermenileri güvenli bir şekilde sevk ve iskan etmiş, işlerini temin etmiş, ticari ve sosyal hayatları hususunda her türlü kolaylığı yerine getirmiş olmasına rağmen, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gerek Ermeni diasporası, gerekse onun Batılı destekçileri tarihi olmayan siyasi bir kararla tarihimize çamur atmaya devam etmektedirler. Sözde iddialara ve ithamlara tarih verileriyle gerekli cevaplar bilim adamlarımız, siyasetçilerimiz, tarihçilerimiz ve devlet adamlarımızca verilse de bunlar görmezlikten gelinmekte; siyaseten karalama kampanyalarına devam edilmektedir. Siyasi olarak verilen bu kararları bertaraf etmenin tek yolu Türkiye Cumhuriyeti devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü devam ettirmesi; iktisadi, siyasi ve askeri açıdan bölgesinde ve dünyada gücünü daha da hissettirmesinden geçmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın başlarında dahili ve harici bir çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzyıl aynı zamanda ayrılıkçı isyanların hat safhaya ulaştığı bir yüzyıl olmuştur. Avrupalı devletlerin kışkırtmaları ve teşvikleriyle başta Yunan, Sırp ve diğer Balkan uluslarının isyanları patlak vermiştir. Bu isyanlar Ermenilere de sıçramış, özellikle 1878 Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde Ermenilere yer verilmiştir. Ermeniler dış destekli olarak kurdukları terör örgütleriyle Anadolu'da isyan başlatmış ve Müslüman ahalinin can ve malına tecavüz etmişlerdir. Devlet, I. Dünya Savaşı esnasında iyice artan Ermeni saldırıları karşısında önemli bir iç sorun olarak görülen Ermeni terör olaylarını önlemek için 1915'de tehcir kararı almıştır. Bu tehcir, olayların sıklıkla yaşandığı yerlerden Ermeni'si bulunmayan yerlerle sevk ve iskân şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu sevk ve iskân Kayseri'nin Küçük İncesu Karyesi'nden Aksaray'a da yapılmıştır.

Sevk ve iskâna tabi tutulan Ermenilerin gittikleri yerlerde de rahat durmadıkları, komiteler kurarak eylem hazırlığı içinde olduklarını söyleyebiliriz. Kayseri ve civarındaki Ermenilerin göç ettirilmesi ile Kayseri'nin Ermeni nüfusu büyük oranda azalmıştır. Bu da Kayseri'de terör eylemlerinin büyük oranda azalmasını sağladığını ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

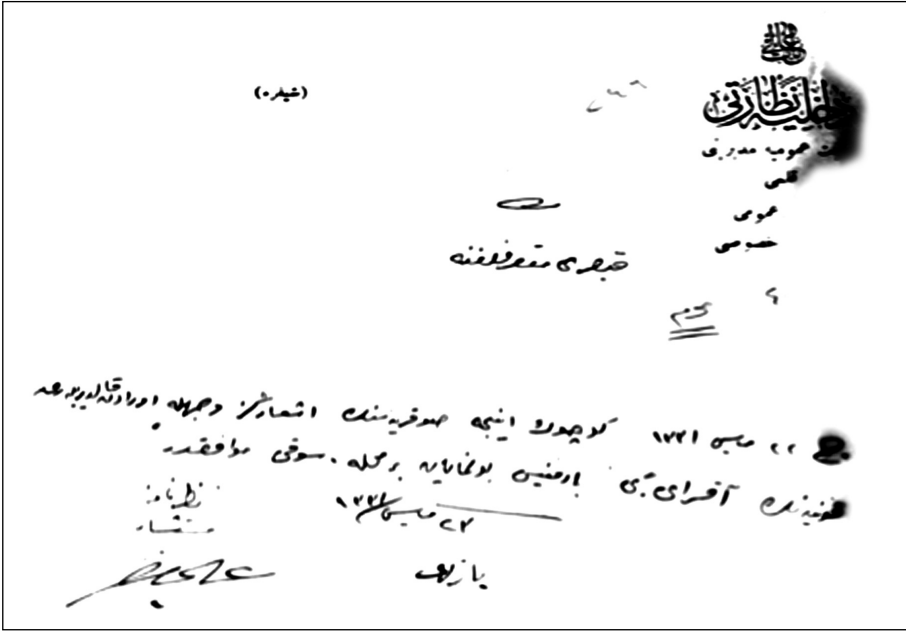
- BOA, DH ŞFR 56/169. Belge No: 1.
BOA, DH. EUM. 2. Şb, 68/75.
BOA, DH. EUM. 2. Şb, 74/28_1.
BOA, DH. ID 94-2/36.
BOA, DH. ŞFR, nr. 53/326.
BOA, DH. ŞFR, nr. 53/326.
BOA, DH. ŞFR, nr. 54/226.
BOA, DH. ŞFR, nr. 54/427.
BOA, DH. ŞFR, nr. 95/261.
BOA, DH. ŞFR, nr.63/178.
BOA, DH. ŞFR, nr.68/95.
BOA, DH.EUM. 2. Şb, 68/35.
BOA, DH.EUM. 2. Şb, 7/16.
BOA, DH.EUM. EMN 72/31. Belge No: 1,14,19,21,24,26.
BOA, DH.EUM. EMN 88/33. Belge No: 1,2,3,4,5.
BOA, DH.ŞFR 52/335. Belge No: 1.
BOA, DH.ŞFR 52/96, 97, 98. Belge No: 1, 1,1
BOA, DH.ŞFR 53/246. Belge No: 1.
BOA, DH.ŞFR 53/294. Belge No: 1.
BOA, DH.ŞFR 54-A/226. Belge No: 1.
BOA, DH.ŞFR 56/379.
BOA, DH.ŞFR 58/50. Belge No: 1.
BOA, DH.ŞFR 59/190. Belge No: 1.
BOA, DH.ŞFR, 53/303.
BOA, HR. SYS, 2873/5. Belge No: 11
BOA, HR.SYS 2767/74. Belge No: 1
BOA, HR.SYS 2871/1. Belge No: 1, 4, 7, 13, 16, 22, 26-28, 30-32, 39, 65, 125.
BOA, Y. A. HUS, 278/148.

Araştırma Eserleri

- Açıkses, Erdal, "Osmanlı Devleti'ndeki Misyonerlik Faaliyetleri ile İlgili Bir Değerlendirme", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı*, (Mart – Nisan 2001), Yıl 7, Sayı 38, s. 935-947.
Ayverdi, Samiha, *Türkiye'nin Ermeni Meselesi*, Kubbealtı, İstanbul 2007.
Ercan, Yavuz, "Ermeniler ve Ermeni Sorunu", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı I*, (Mart – Nisan 2001), Yıl 7, Sayı 37, s. 36-52.

- Ermeni Komitelerinin İhtilâl Hareketleri ve Besledikleri Emeller*, İstanbul 1981.
- Göyünç, Nejat, "Osmanlı Devleti'nde Ermeniler Hakkında", *Yeni Türkiye Ermeni Sorunu Özel Sayısı I*, (Mart – Nisan 2001), Yıl 7, Sayı 37.
- Göyünç, Nejat, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yay., İstanbul 1983.
- Gürbüz, Cenani, *Milli Mücadelede Develi ve Ermeniler*, KB, Ankara 1996.
- Gürün, Kamuran, *Ermeni Dosyası*, TTK, Ankara 1985.
- Halaçoğlu, Ahmet, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'daki Ermeni Terörü (Diyarbakır, Arabgîr, Harput, Merzifon, Havza, Amasya ve Malatya'da Meydana Gelen Ermeni Ayaklanmaları Hakkında Bir Lâyiha)", *Belgeler*, TTK, Cilt XXVIII, Yıl 2007, Sayı 32, Ankara 2007, s. 57-79.
- Halaçoğlu, Ahmet, *1895 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması*, Bilge Kültür, İstanbul 2005.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2005.
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/59274.asp>
- <http://kayalik.blogcu.com/amerikali-tarihci-prof-mccarthy-ermenii-iddialarina-cevap/3167623>.
- <http://www.devletarsivleri.gov.tr/kitap/>
- Karabekir, Kazım, *Ermeni Dosyası*, yay. haz. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 1995.
- Kars, Zübeyr, *Milli Mücadelede Kayseri*, KB, Ankara 1993.
- Kodaman, Bayram, *Ermeni Macerası*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yay., Isparta 2001.
- Laçiner, Sedat, *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, USAK Yayını, Ankara 2008.
- Laçiner, Sedat, *Türkler ve Ermeniler*, USAK Yayını, Ankara 1995.
- Öke, M. Kemal, *Ermeni Sorunu 1914-1923*, TTK, Ankara 1991.
- Sezer, Ayten, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", *Osmanlı*, Cilt 2, editör Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 181-191.
- Süslü, Azmi, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Yüzüncüyıl Üniversitesi Yay., Ankara 1990.
- Tosun, Ramazan, *Ermeni Meselesi Çerçevesinde Kayseri'de Ermeni Olayları*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi, Kayseri 1997.
- Uras, Esat, *1877-78 Osmanlı-Rus Savaşına Kadar Ermenilerin Türkiye'deki Durumu*, Osmanlı Arşivi, Yıldız Tasnifi, Ermeni Meselesi, Cilt 3, İstanbul 1989.
- Uras, Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge, İstanbul 1987.
- Yuvalı, Abdulkadir, "Ermeni İsyanlarında Misyoner Okulların Rolü", *Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu*, Ankara 1994.

EKLER

DH. ŞFR, 53/246

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Husûsî: 4401

Mahrem

Kayseri Mutasarrıflığına

C[evab-ı] 22 Mayıs 1331 Küçük İncesu Karyesi'nin iş'ârınız vechile oradan kaldırılarak Konya'nın Aksaray gibi Ermenisi bulunmayan bir mahalle sevki muvâfıktır.

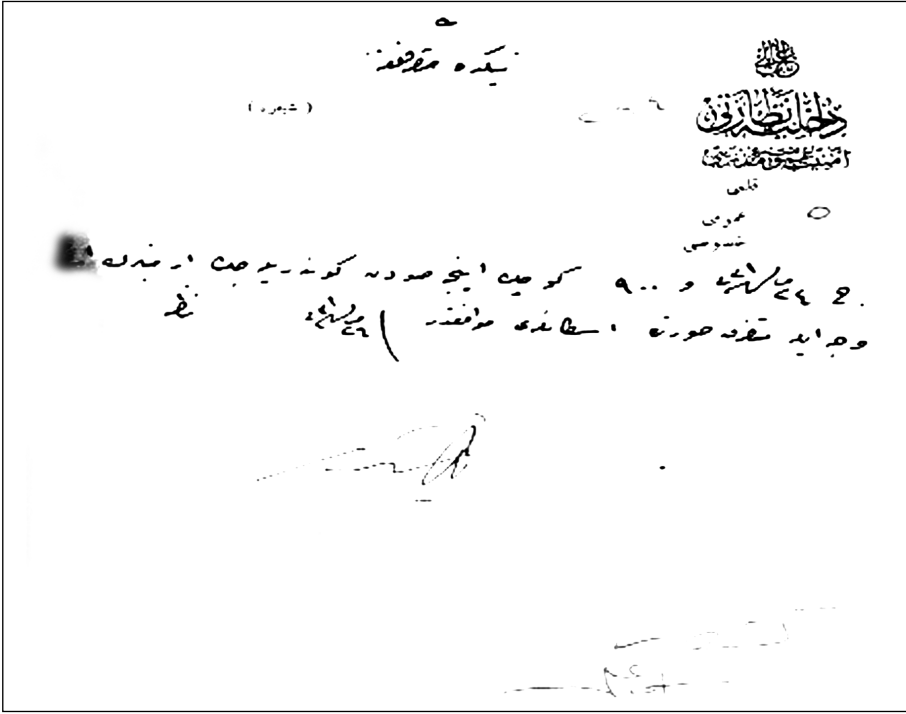
Fî 23 Mayıs sene 1331

Nâzır Nâmına

Müsteşar

İmza

DH. ŞFR, 53/294

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyeti

Umûmî: 5

Husûsî:

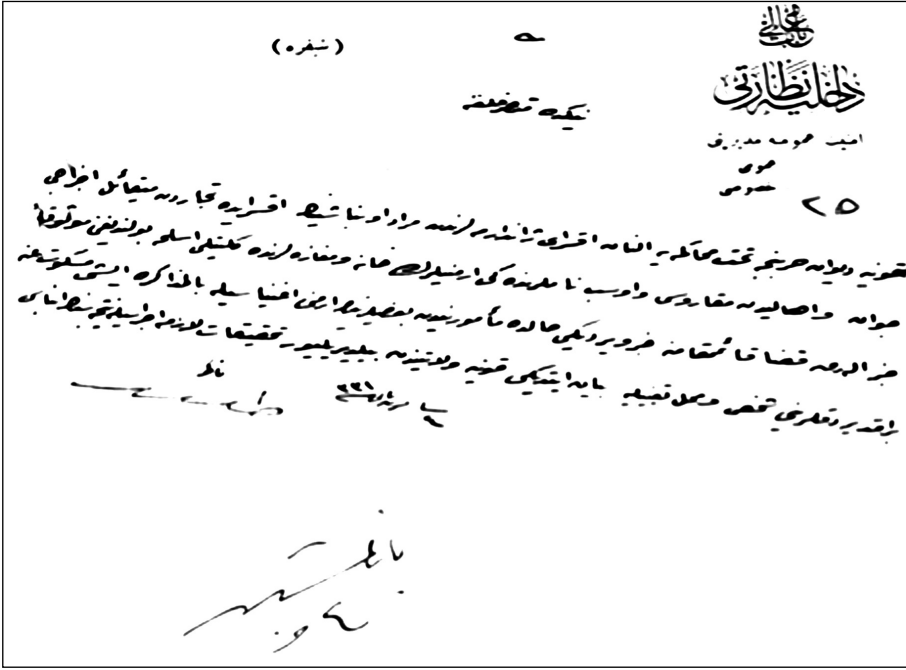
Şifre

Nigde Mutasarrıflığına

C[evâb-ı] 24 Mayıs sene [1]331 ve 900. Küçük İncesu'dan gönderilecek Ermenilerin iş'ârınız vechile müteferrik sûrette iskânları muvâfıktır.

Fî 26 Mayıs sene [1]331

Nâzır

DH. ŞFR, 58/50

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti

Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti

Husûsi: 25

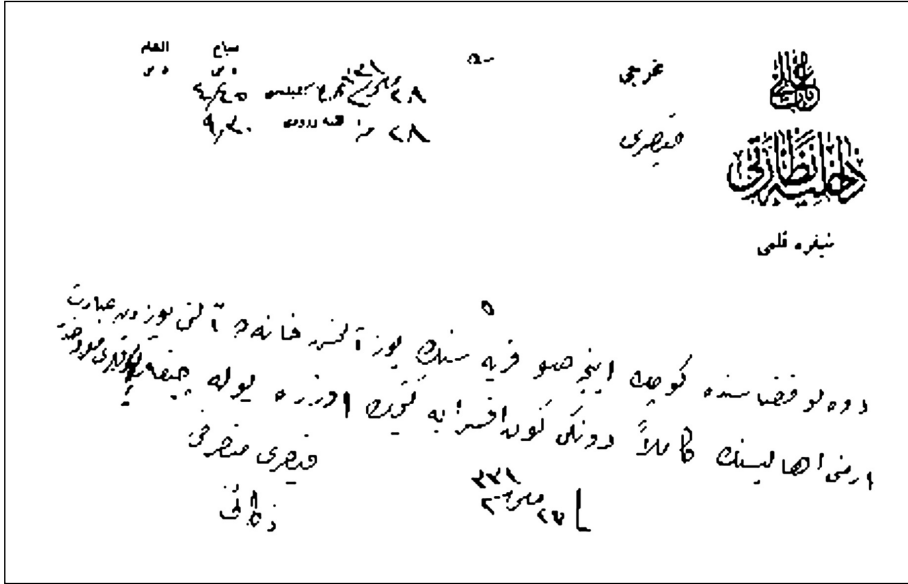
Şifre

Niğde Mutasarrıflığına

Konya Divân-ı Harb'ince taht-ı muhâkemeye alınan Aksaray jandarmalarından Murad onbaşının Aksaray'da tüccârdan Mikâ'il eczacı Civân ve ahâlîden Makaros ve Öseb nâmlarında ki Ermenilerin hâne ve mağazalarında külliyetli esleha bulunduğunu mevsuken haber alarak kazâ kâymakâmına haber verdiği hâlde me'mûrinden ba'zılarının Ermeni ağniyâsıyla bi'l-müzâkere işi meskût-ı anı bıraktırdıklarını şahsı ve mahall ta'yiniyle beyân ettiği Konya Vilâyeti'nden bildiriliyor. Tahkikât-ı lâzime icrâsıyla netîcesinin inbâsı.

Fî 4 Teşrîn-i Sâni sene [1]331

Nâzır
Talat

DH.EUM, 2. Şb. 68/36

Bâb-ı Âlî

Dâhiliye Nezâreti Mahreci

Şifre Kalemi Kayseri

Develi kazâsında Küçük İncesu karyesinin yüz altmış hânedeki altı yüzden ibâret Ermeni ahâlîsinin kâmilin dünkü gün Aksaray'a gitmek üzere yola çıkarıldıkları ma'rûzdur.

Fî 27 Mayıs [1]331

Kayseri Mutasarrıfı

Zekâî

